

УДК 811.112'

**ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ: ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ****О. М. Ріба-Гринишин**

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
кафедра філології і перекладу;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;*

У статті розглядаються особливості перекладу німецької науково-технічної термінології, охарактеризовано основні типи лексичних трансформацій, які використовуються при перекладі досліджуваної термінології українською мовою.

Ключові слова: *переклад, термінологія, трансформації, лексичні трансформації, конкретизація, генералізація, транскрипція, калькування.*

З розвитком науки і техніки та поширенням відповідно науково-технічної інформації актуальності набувають дослідження науково-технічного перекладу, який виділяється серед інших видів перекладу по ознаці функціонально-стилістичної характеристики й жанрової приналежності перекладного матеріалу. Специфіка науково-технічного перекладу зводиться до специфіки передачі мовних та стилістичних особливостей, які властиві, в нашому випадку, німецькомовній технічній термінології при перекладі на українську мову. Вивчення питань перекладу науково-технічної літератури відрізняється науковим стилем і часто потребує аналізу тексту, вивчення закономірностей функціонального стилю мови науки і техніки, що сприяє оволодінню технікою адекватного перекладу. Ця тема є актуальною у теорії перекладу ще й тому, що зросли науково-технічні контакти з німецькомовним світом та збільшилися вимоги до перекладу текстів науково-технічного змісту.

Отже, актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу трансформацій при перекладі німецької технічної термінології українською мовою, що уможлиблює дослідження особливостей функціонування різних термінів у науково-технічних текстах. Стандартизація термінології сприяє однозначній професійній комунікації і слугує певним орієнтиром для творення повномасштабних сучасних україномовних терміносистем.

Концептуальним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Карабана В.І., Кияка Т.Р., Комісарова В.Н., Латишева Л.К., Селіванової О.О., Суперанської А.В., Татарінова В.А., Рецкера Я.І., Швейцера А.Д. та інших учених.

Мета дослідження полягає у розгляді лексичних трансформацій при перекладі німецької технічної термінології українською мовою та у виявленні специфіки їхнього вживання.

Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань:

- узагальнити і конкретизувати теоретичні засади дослідження перекладацьких трансформацій;

- охарактеризувати основні типи лексичних перекладацьких трансформацій при перекладі німецької технічної термінології українською мовою

Об'єктом дослідження виступають лексичні трансформації, які застосовуються при перекладі німецької науково-технічної термінології українською мовою.

Перекладацькі трансформації реалізуються за допомогою відповідних способів та особливих прийомів необхідних для адекватного перекладу.

За визначенням, поданим у лінгвістичній енциклопедії О. О. Селіванової, трансформація – основа більшості прийомів перекладу, яка полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі [11, с. 536].

Термін «перекладацькі трансформації» використовується у багатьох галузях мовознавства і має безліч різноманітних визначень. Вчені (Л.С. Бархударов, О.Д. Швейцер, Я.Й. Рецкер, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев та ін.) по-різному інтерпретують це поняття.

В.Н. Комісаров визначає перекладацькі трансформації як «способи перекладу, які може використовувати перекладач при перекладі різних оригіналів у тих випадках, коли словниковий відповідник відсутній або не може бути використаний за умовами контексту» [7, с. 21].

На думку Я.Й. Рецкера, трансформації є прийомами логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті і знайти йому відповідник, який не збігається зі словником [10, с. 38].

Л.С. Бархударов визначає перекладацькі трансформації як «численні та якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності («адекватності перекладу») усупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов» [1, с. 191]. За цим визначенням термін «трансформація» не можна сприймати буквально, адже текст оригіналу не змінюється сам по собі; оригінал залишається незмінним, але на його основі за допомогою певних перекладацьких трансформацій створюється текст на іншій мові; переклад є міжмовною трансформацією [1, с. 5].

Перекладацькі трансформації можна вважати міжмовними перетвореннями, перебудовою вихідного тексту, або заміною його елементів задля досягнення перекладацької адекватності та еквівалентності. Осно-

вними характерними рисами перекладацьких трансформацій є міжмовний характер та цілеспрямованість на досягнення адекватності перекладу.

У нашому дослідженні ми підтримуємо думку Селіванової О.О., що перекладацька трансформація є перетворенням, модифікацією форми, або змісту й форми, зокрема, з метою збереження відповідності комунікативного впливу на адресатів оригіналу й перекладного тексту.

Такі перетворення здійснюються як на підставі системних розбіжностей двох мов і є системними трансформаціями, так і через відмінність культур, онтологій двох народів, програм інтерпретації читачів оригіналу й перекладу.

Отже, велика кількість визначень терміна «перекладацька трансформація» і відповідно класифікацій, запропонованих вченими, констатує той факт, що дана проблема потребує більш ґрунтовних досліджень. Цим і пояснюється той факт, що переклад будь-яких матеріалів на практиці виявляє низку проблем, під час вирішення яких перекладачеві нерідко доводиться застосовувати різні перекладацькі трансформації. Тому в контексті вище сказаного, можна погодитися з думкою, що, переклад, яким би адекватним він не був, завжди є трансформацією в широкому розумінні цього терміна.

Трансформації умовно можна поділити на лексичні та граматичні.

Лексичні трансформації поділяються на формальні (умовно-звукова транскрипція, графічна транслітерація, калькування) і лексико-семантичні, що включають конкретизацію як заміну більш конкретною назвою, генералізацію як заміну гіперонімом гіпоніма й модуляцію – заміну слова або сполуки одиницею мови перекладу, яка логічно пов'язана зі значеннями вихідних. Класифікацій лексичних трансформацій існує чимало. Їх досліджували, зокрема, Л. Бархударов, Л. Латишев, Т. Левицька, А. Фітерман, В. Комісаров, Я. Рецкер. Так, Л. Латишев виділяє такі лінгвістичні трансформації, як лексико-семантичні заміни – конкретизація, генералізація, смисловий розвиток або модуляція; антонімічний переклад; цілісне перетворення [8, с. 31-32]. Я. Рецкер вказує, що, хоча не завжди можна класифікувати кожний приклад перекладу через переплетення категорій, загалом виділяють сім різновидів лексичних трансформацій: диференціація значень; конкретизація значень; генералізація значень; змістовий розвиток; антонімічний переклад; цілісне перетворення; компенсація втрат у процесі перекладу [10, с. 38]. У класифікації Л. Бархударова перекладацькі трансформації розрізняються за формальними ознаками: перестановки, додавання, заміни, вилучення (або випущення) [1]. Загалом, будь-які перелічені перекладацькі трансформації в «чистому вигляді» трапляються рідко, є змішаними, і саме комплексний характер перекладацьких трансформацій робить переклад досить складною справою.

В.І. Карабан визначає перекладацькі лексичні трансформації як різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі з причин невідповідності з точки зору значення [4].

Перекладацькі лексичні трансформації – це різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу.

На основі класифікацій І.Я. Рецкера, Л.С. Бархударова, В.Н. Комісарова, П.І. Левицької, В.І. Карабана та інших дослідників, можна здійснити спробу створення власної класифікації, розглядаючи кожний вид лексичної трансформації окремо:

1. Конкретизація значення слова

Перекладацька лексична трансформація конкретизації значення зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення. Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вузької семантики [5, с. 300], наприклад: німецький термін *Reiheaufnahme f* буде ширшим ніж більш конкретизований український відповідник *маршрутна (аеро)-фотозйомка*.

Слід підкреслити, що конкретизація застосовується під час перекладу слів із дуже широким, навіть можна сказати, розмитим, значенням. Відповідно німецькі терміни такої семантики можуть перекладатися на українську мову за допомогою не тільки конкретизації, а й їх вилучення у перекладі взагалі, а також шляхом використання їхніх словникових відповідників. Дуже часто застосування конкретизації у перекладі лексики вимагає творчого підходу з боку перекладача.

Отже, можемо стверджувати, що конкретизацією називається заміна слова або словосполучення мови оригіналу з більш широким предметно-логічним значенням словом або словосполученням мови перекладу з більш вузьким значенням. В результаті застосування цієї трансформації створюваний відповідник і вихідна лексична одиниця опиняються в логічних відносинах включення: одиниця мови оригіналу висловлює родове поняття, а одиниця мови перекладу – видове поняття, що до неї входить.

2. Вилучення / опущення – виправдане з точки зору адекватності перекладу, в першу чергу норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за

нормами мови перекладу є частинами імпліцитного змісту тексту [5, с. 311-312].

Приєм упушення прямо протилежний додаванню й передбачає відмову від передачі в перекладі семантично надлишкових слів, значення яких виявляються нерелевантними або легко відновлюються в контексті. Приєм упушення може не бути пов'язаним з прагненням усунути надлишкові елементи оригіналу. Однією з причин його застосування може бути зайва конкретність тексту, що виражається у вживанні числівників, назв мір та ваг тощо там, де це недостатньо мотивовано змістом.

Іншим міркуванням на користь прийому упушення є необхідність здійснити, за можливості, компресію тексту при перекладі, враховуючи, що в ході процесу перекладу різні додавання, пояснення і описи, що використовуються перекладачем, можуть значно збільшити обсяг перекладу, порівняно з оригіналом. Тому перекладач, щоб урівноважити цю тенденцію, прагне до скорочення загального обсягу тексту перекладу, упускаючи надлишкові елементи, де це можливо в межах мовних і стилістичних норм мови перекладу

3. Генералізація значення терміна

Генералізацію, Л.С. Бархударов та В.Н. Комісаров, називають явищем протилежним до конкретизації, – заміну одиниці вихідної мови, яка має вужче значення, одиницею мови перекладу, з більш широким значенням.

А.Д. Швейцер для диференціації різних видів семантичних трансформацій користується традиційною схемою семантичних відносин в семасіології, де розрізняються гіпонімічні, гіперонімічні, метонімічні та метафоричні відносини [12, с. 144]. Для позначення одного і того ж об'єкту можуть бути використані мовні одиниці вужчого, конкретного значення (гіпоніми), та одиниці більш широкого, абстрактного значення (гіпероніми). Трансформацію, в якій гіперонім замінюється гіпонімом, А.Д. Швейцер називає гіпонімічною, відповідним терміном для неї у Л.С. Бархударова та В.Н. Комісарова служить – «конкретизація». Трансформацію протилежного напрямку (від гіпоніма до гіпероніма), він називає гіперонімічною, а Л.С. Бархударов та В.Н. Комісаров – відповідно «генералізацією». Наприклад: німецький термін *Landesnetz n* буде значно вужчим ніж його англійський *State Geodesic Network* та український відповідник *державна опорна мережа*.

Трансформація генералізації звичайно використовується при перекладі загальнонародного та загальнонаукового (загальнотехнічного) шарів лексичного складу наукових і технічних текстів. Оскільки її застосування може призводити до певної втрати (точності) інформації, використовувати її слід обережно, тільки у тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника слова, що перекладається, може призвести до порушення граматичних, або стилістичних норм мови перекладу.

4. Транскрипція і транслітерація

При транскрипції відтворюється приблизна звукова форма іншомовного слова, наприклад: *Theodolit m* – *theodolite* – *теодоліт*, *Zyklo-dramm n* – *cyclogram* – *циклограма*, а при транслітерації – графічна форма, наприклад: *Dolomit m* (*доломіт*), *Sol n* (*золь*).

Транскрипція ґрунтується на фонетичному принципі, тобто на передачі українськими буквами звуків німецької назви. Транслітерація використовується тоді, коли важливо дотримуватись лексичної лаконічності позначення і разом з тим підкреслити специфічність фрагменту реального світу, який називається, якщо немає точного відповідника в мові перекладу.

При застосуванні транскрипції чи транслітерації вихідне слово в перекладному тексті представляється у формі, пристосованій до характеристик мови перекладу, тобто форма перекладеного слова частково відповідає правилам читання мови оригіналу, а частково трансформується у звуки мови перекладу, схожі на звуки мови оригіналу.

5. Калькування

Калькування – це переклад лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем чи слів їх лексичними відповідниками в мові перекладу, наприклад: *Fünf-Punkt-Netz n* (п'ятиточкова сітка).

Якщо транслітерація та транскрипція використовується загалом під час перекладу окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації.

Залежно від того, структура якого мовного елемента копіюється, кальки діляться на словотворчі, фразеологічні і семантичні. При словотворчому калькуванні відтворюється морфологічна структура слова, кальки фразеології є послівним перекладом ідіоматичного словосполучення, семантичною калькою називається додавання слову рідної мови відсутнього у нього раніше переносного значення – за зразком певного слова іншої мови. Для технічної термінології характерні словотворчі кальки при перекладі з німецької мови на українську.

Причинами існування лексичних перекладацьких трансформацій є перш за все розбіжності в картині світу німецької та української мов (тобто розбіжності у членуванні дійсності за допомогою номінативних елементів), особливості багатозначності німецьких та українських слів, особливості словотвору та термінотворення в досліджуваних мовах.

Л.К. Латишев вважає, що ознакою гарного перекладу є адекватна міра перекладацьких трансформацій – про те, що трансформація повинна бути, з одного боку, достатньо глибокою – щоб уникнути недоліків, властивих перекладам з елементами буквалізму (спотворення, неточності, неясності, неузуральності), а з іншого боку, мінімально необхідною – тобто не більше того, що потрібно, щоб вирішити цю задачу, не впадаючи при цьому в протилежну крайність – перекладацьку вільність.

На практиці адекватна міра перекладацької трансформації може бути знайдена або шляхом перебору й зіставлення варіантів, або шляхом використання перевірених стандартних ходів у стандартних ситуаціях.

Правильний вибір лексичних трансформацій при перекладі технічної термінології складає одне з основних професійних умінь перекладача. Велику роль при цьому відіграє робота зі словниками, оскільки часто існують відмінності їх інформаційного потенціалу. Крім того, перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

Розглядаючи приклади трансформацій, не можна не погодитися з думкою В.І. Карабана, що поділ труднощів перекладу на граматичні та лексичні є досить умовний, бо в кожній мові граматичне тісно пов'язане з лексичним, і спосіб передачі у перекладі граматичних форм і конструкцій нерідко залежить від їхнього лексичного наповнення [3, с. 11]. Ця взаємодія призводить до складної мовно-текстової трансформаційної операції. Проте перекладений текст передає лише основну частину оригіналу, максимально наближену до оригінальної картини світу, бо при міжмовних трансформаціях частина інформації (переважно фонові) губиться. Повноцінний переклад можливий тільки за умови правильного та глибокого розуміння оригіналу як єдності змісту та форми. В основі правильного перекладу лежить принцип адекватності, тобто відповідності перекладу тексту оригіналу [2, с. 12].

Отже, використання різних способів перекладу допомагає перекладачам до мінімуму зменшити розходження між термінологією оригіналу та перекладу, зберігаючи картину світу двох мов.

Література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М.: [б. и.], 1972. – 240 с.
2. Ігнатова Н.М. Трансформаційний переклад: засоби та можливості / Н.М. Ігнатова // Актуальні проблеми науково-технічного перекладу. – Дніпропетровськ: Видавництво НГУ, 2005. – С. 12-18.
3. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу наукової і технічної літератури на українську мову / В.І. Карабан. – Ч. 2. Термінологічні і жанрово-стилістичні труднощі. – Київ – Кременчуг, 1999. – 252 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина II / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001 – 303 с.
5. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
6. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова) / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 586 с.

7. Комиссаров В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: [б. и.], 1990. – 253 с.
8. Латышев Л.К. Курс перевода. Эквивалентность и способы её достижения /Л.К. Латышев – М.: Международные отношения, 1981. – 198 с.
9. Миньяр-Белоручьев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручьев – М.: Московский Лицей, 1996. – 207 с.
10. Рецкер Я.И. Теория перевода й переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Междунар.отношения, 1974. – 228 с.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
12. Швейцер А.Д. Теория перевода / А.Д. Швейцер. – М.: [б. и.], 1988. – 114 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором **Козум О. В.***

TRANSLATION OF GERMAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY: LEXICAL TRANSFORMATIONS

O. Hrynyshyn

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
Chair of Philology and Translation;
76000, Ivano-Frankivsk, Karpatska Str., 15*

The peculiarities of the translation of the German scientific and technical terminology are considered in the article. The main types of lexical transformations used in the translation of the terminology under study into the Ukrainian language are described.

Key words: *translation, terminology, transformation, lexical transformations, specification, generalization, transcription, loan translation.*